O‘ZBEK TILINING IJTIMOIY MUNOSABATLARDA TUTGAN O‘RNI

Podpolkovnik Beysenov Kenjabay Sarsanbayevich
O‘zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti Kasbiy tayyorgarlik fakulteti Maxsus fanlar sikli o‘qituvchisi, dotsent.
+998988 339 7071
bisenovkenjaboy@gmail.com

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.23688001

Annotatsiya: *Mazkur ilmiy maqolada o‘zbek tilining zamonaviy jamiyatdagi ijtimoiy-siyosiy, madaniy va ma'naviy jarayonlardagi o‘rni hamda ahamiyati atroflicha tadqiq etilgan. Tilning shaxs va jamiyat o‘rtasidagi aloqa vositasi sifatidagi vazifalari, globolashuv sharoitida uning mavqeyini mustahkamlash masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, o‘zbek tilining davlat tili sifatidagi huquqiy maqomi, uning ijtimoiy munosabatlarning barcha jabhalarida (ta'lim, ilm-fan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, diplomatik munosabatlar) faol qo‘llanilish yo‘nalishlari ilmiy asoslab berilgan.*

Kalit so‘zlar: *o‘zbek tili, ijtimoiy munosabatlar, davlat tili, jamiyat, muloqot vositasi, milliy o‘zlik, globallashuv, axborot makoni, til madaniyati.*

Аннотация: *В данной научной статье подробно рассматривается роль и значение узбекского языка в социально-политических, культурных и духовных процессах современного общества. Проанализированы функции языка как средства общения личности и общества, вопросы укрепления его позиций в условиях глобализации. Также научно обоснован правовой статус узбекского языка как государственного, направления его активного применения во всех сферах общественных отношений (образование, наука, информационно-коммуникационные технологии, дипломатические отношения).*

Ключевые слова: *узбекский язык, общественные отношения, государственный язык, общество, средство коммуникации, национальная идентичность, глобализация, информационное пространство, языковая культура.*

Annotation: *this scientific article thoroughly examines the role and significance of the Uzbek language in socio-political, cultural and spiritual processes in modern society. The tasks of language as a means of communication between the individual and society, the issues of strengthening its position in the context of globalization have been analyzed. Also, the legal status of the Uzbek language as a state language, its areas of active application in all aspects of social relations (Education, Science, Information and communication technologies, diplomatic relations) are scientifically substantiated.*

Keywords: *Uzbek language, social relations, state language, society, means of communication, national identity, globalization, information space, language culture.*

KIRISH

Har qanday jamiyatning taraqqiyot darajasi, uning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy yuksalishi ko‘p jihatdan muloqot vositasi bo‘lgan milliy tilning imkoniyatlari va jamiyatdagi mavqei

© Qo‘qon davlat universiteti | O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi
© “Smart Quill Publishing” nashriyoti | www.smartquillpublishing.uz

bilan belgilanadi. Insoniyat tarixining barcha bosqichlarida til nafaqat fikr almashish quroli, balki millatning ma'naviyiy-madaniy merosini asrab-avaylovchi, avloddan-avlodga yetkazuvchi va jamiyatni uyushtiruvchi qudratli ijtimoiy omil bo‘lib kelgan. Globallashuv jarayonlari, raqamli texnologiyalar shiddat bilan rivojlanib borayotgan zamonaviy davrda har bir milliy tilning ijtimoiy munosabatlardagi o‘rnini saqlab qolish, uni ilm-fan, zamonaviy axborot makoni va davlat boshqaruvi tiliga aylantirish har qachongidan ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

O‘zbek tili ko‘p asrlik tarixiy taraqqiyot yo‘lini bosib o‘tib, xalqimizning milliy o‘zligini, urf-odatlarini va yuksak ma'naviyatini o‘zida mujassam etgan bebaho boylikdir. O‘zbekiston Respublikasining mustaqillikka erishishi mamlakatimiz ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida, jumladan, til siyosatida ham tub burilish yasadi. 1989-yil 21-oktabrda "O‘zbekiston Respublikasining Davlat tili haqida"gi Qonunning qabul qilinishi o‘zbek tiliga huquqiy maqom berish bilan birga, uning ijtimoiy munosabatlardagi mavqeyini tiklash va kengaytirishda tarixiy qadam bo‘ldi. Keyingi yillarda mamlakatimizda davlat tilini rivojlantirishga qaratilgan qator farmon, qaror va dasturlarning hayotga tatbiq etilishi tilimizning jamiyatdagi funksional imkoniyatlarini yanada oshirdi.

Bugungi kunda o‘zbek tili jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarning barcha bo‘g‘inlarida — davlat boshqaruvi, qonunchilik, diplomatiya, ta'lim, fan, ommaviy axborot vositalari va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohalarida faol qo‘llanilmoqda. Biroq, jamiyatdagi tezkor o‘zgarishlar, tashqi axborot oqimining kuchayishi va globallashuv ta'siri tilshunoslik oldiga o‘zbek tilining ijtimoiy vazifalarini ilmiy jihatdan yanada chuqur tadqiq etish, uning qo‘llanish doirasini kengaytirish va til madaniyatini yuksaltirish kabi muhim vazifalarni qo‘ymoqda.

Tadqiqotning maqsadi — o‘zbek tilining zamonaviy jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarda tutgan o‘rnini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish, uning kommunikativ, kognitiv va ijtimoiy-siyosiy funksiyalarini yoritish hamda globallashuv sharoitida til mavqeyini yanada mustahkamlash bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot metodlari: Mazkur maqolani tayyorlash jarayonida qiyosiy tahlil, tarixiy-mantiqiy yondashuv, tizimli tahlil, sotsiolingvistik kuzatuv va umumlashtirish usullaridan foydalanildi.

1. O‘zbek tilining ijtimoiy munosabatlardagi konseptual asoslari

Til va jamiyat o‘zaro uzviy bog‘liq tushunchalar bo‘lib, jamiyatning rivojlanishi tilning boyishiga va uning ijtimoiy vazifalarining kengayishiga olib keladi (Karimov, 2008: 45). Ijtimoiy munosabatlar tizimida til uchta asosiy vazifani bajaradi:

- **Kommunikativ vazifa:** Odamlar o‘rtasidagi o‘zaro axborot almashish va muloqotni ta'minlash.
- **Kognitiv (bilish) vazifa:** Dunyoni idrok etish, bilim va tajribalarni avloddan-avlodga yetkazish.
- **Aksiologik (baholovchi) vazifa:** Hodisalar va voqelikka nisbatan milliy-madaniy munosabatni shakllantirish (Mahmudov, 2012: 112).

O‘zbek tili bugungi kunda nafaqat maishiy muloqot vositasi, balki davlat boshqaruvi, qonunchilik, diplomatiya va xalqaro munosabatlar darajasiga ko‘tarilgan qudratli ijtimoiy omilga aylandi.

© Qo‘qon davlat universiteti | O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi
© “Smart Quill Publishing” nashriyoti | www.smartquillpublishing.uz

2. Davlat tili maqomi va uning huquqiy-ijtimoiy ta'siri

1989-yil 21-oktabrda "O‘zbekiston Respublikasining Davlat tili haqida"gi Qonunning qabul qilinishi mamlakatimiz tarixidagi muhim burilish nuqtasi bo‘ldi. Bu hujjat o‘zbek tilining ijtimoiy munosabatlardagi huquqiy kafolatini ta'minladi.

"Davlat tili — millatning birligi, jamiyatning siyosiy barqarorligi va madaniy taraqqiyotining asosiy kafolatlaridan biridir" (Yunusov, 2020: 34).

Keyingi yillarda mamlakatimizda o‘zbek tilini rivojlantirish bo‘yicha qabul qilingan qator farmon va qarorlar uning jamiyatdagi mavqeyini yanada yuksaltirdi. Xususan, Vazirlar Mahkamasi huzurida Davlat tilini rivojlantirish departamentining tashkil etilishi tildan foydalanish samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

3. Zamonaviy ijtimoiy munosabatlar va axborot makonida o‘zbek tili

Globallashuv va raqamli texnologiyalar jadal rivojlanib borayotgan hozirgi davrda o‘zbek tilining internet tarmog‘idagi, ijtimoiy tarmoqlardagi va ommaviy axborot vositalaridagi o‘rni tobora ortib bormoqda. Bugungi kunda:

- **Axborot texnologiyalari:** O‘zbek tilidagi veb-saytlar, mobil ilovalar va dasturiy ta'minotlar soni ko‘paymoqda. Sun'iy intellekt texnologiyalarida o‘zbek tilini modellashtirish ishlari olib borilmoqda.
- **Ta'lim va ilm-fan:** Oliy va o‘rta maxsus ta'lim muassasalarida darsliklar, ilmiy monografiyalar va o‘quv qo‘llanmalarining ona tilimizda nashr etilishi kengaydi (Rahimov, 2021: 89).
- **Yoshlar muloqoti:** Yangi avlod vakillari ijtimoiy tarmoqlarda o‘zbek tilida erkin muloqot qilib, tilning lug‘at boyligini zamonaviy tushunchalar bilan boyitmoqdalar.

4. Til madaniyati va ijtimoiy munosabatlar etikasi

Ijtimoiy munosabatlarning madaniy darajasi ko‘p jihatdan muomalada qo‘llaniladigan til madaniyatiga bog‘liq. Nutq madaniyati jamiyatdagi ma'naviy muhitni belgilab beruvchi mezon hisoblanadi. O‘zbek xalqining azaliy urf-odatlari, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, muomala odob-axloqi ayniyat tilimizning lug‘at boyligi va iboralarida o‘z ifodasini topgan (Sodiqov, 2015: 67).

Ijtimoiy tarmoqlardagi muloqot madaniyatini oshirish, adabiy til me'yorlariga rioya qilish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek tili O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy taraqqiyotida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. U nafaqat muloqot vositasi, balki millatni birlashtiruvchi, uning kelajagini belgilovchi ma'naviy qurolidir. Globallashuv davrida o‘zbek tilining xalqaro miqyosdagi nufuzini oshirish, uni zamonaviy ilm-fan va texnologiyalar tili sifatida to‘laqonli joriy etish har bir fuqaroning muqaddas burchidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008. – 176 b.
2. Mahmudov N. Tilimizning tamoshabini emas, egasi bo‘laylik. – Toshkent: Akademnashr, 2012. – 140 b.

© Qo‘qon davlat universiteti | O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi
© “Smart Quill Publishing” nashriyoti | www.smartquillpublishing.uz

3. Yunusov M. O‘zbek tilining huquqiy asoslari va ijtimoiy vazifalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 210 b.

4. Rahimov K. Globallashuv sharoitida o‘zbek tilining axborot makonidagi o‘rni. // O‘zbek tili va adabiyoti jurnali, 2021. – №3. – B. 85-92.

5. Sodiqov Q. O‘zbek adabiy tili tarixi. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2015. – 320 b.

© **Qo‘qon davlat universiteti** | **O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi**
© **“Smart Quill Publishing” nashriyoti** | **www.smartquillpublishing.uz**